

דפוסי תרבות בקרב מתבגרים פלשתינים אזרחי ישראל:

ההיבט המיגדרי¹

◀ אריאל איילון

שפרה שגיא

תקציר

המחקר בחן דפוסי תרבות בקרב מתבגרים פלשתינים אזרחי ישראל, תוך התמקדות בשאלה של הבדלי המיגדר בקרב שתי הקבוצות הדתיות המרכזיות בקהילה הפלשתינית בישראל - המוסלמית והנוצרית. השערות המחקר נסמכו על ממצאי מחקרים בקרב מיעוטים מוסלמיים באירופה ובארה"ב. שיערנו שבנות ייטו יותר מבנים לדפוסי אינטגרציה, ומוסלמים ייטו לדפוסיים בדלניים יותר מאשר נוצרים. המדגם כלל 365 מתבגרים, מתוכם 236 בנות, 129 בנים, 248 מוסלמים ו-100 נוצרים. הממצאים לא תאמו את כיוון ההשערות. הבנות במדגם נטו, יותר מהבנים, לסגנון של היפרדות, כלומר העדיפו את תרבות המקור שלהן ונגעו מלהתקרב אל התרבות ההגמונית. המוסלמים במדגם העדיפו דפוסיים בדלניים יותר מאשר הנוצרים. דפוס זה תואם את ההשערה. הדיון מתמקד בהבנת דפוס התרבות הבדלני של הנערות הפלשתיניות בישראל ובסיבות האפשרויות ל"בחירתן" בסגנון התמודדות זה.

המחקר בחן דפוסי תרבות בקרב בני נוער פלשתינים אזרחי ישראל, כאשר השאלה המרכזית התייחסה להבדלים מיגדריים. השאלה לגבי נערות פלשתיניות בישראל מעניינת במיוחד, שכן הנשים הן בבחינת מיעוט החי בתוך מיעוט (אבו-בקר, 1998). דפוסי התרבות של נשים פלשתיניות עשויים לשקף הן את הזהות הלאומית הכפולה (פלשתינית-ישראלית) והן את ההתמודדות הפנימית שלהן כמיעוט נשי בחברה הפלשתינית החיה כמיעוט בישראל.

מילות מפתח:

דפוסי תרבות, מתבגרי פלשתינים, הבדלי מיגדר, אינטגרציה, כידול, תרבות הגמונית, זהות לאומית.

מהם דפוסי תרבות?

תיאוריות תרבות (*Acculturation*) עוסקות בהתמודדות של קבוצות מיעוט (מהגרים, ילידים, תושבים זמניים), ללא התייחסות לסטטוס שלהם, במפגש עם קבוצות הרוב. תהליך התרבות הוגדר כבר לפני כ-70 שנה (Redfield, Linton & Herskovits, 1936), כתופעה המתרחשת כאשר קבוצות של פרטים, המגיעים מתרבויות שונות, באות במגע ישיר וממושך, היוצר שינוי בדפוס התרבותי המקורי של אחת הקבוצות או יותר. הגדרה זו היא ניטרלית בבסיסה, בשל ההנחה שהשינוי עשוי להתחולל בכל אחת מן הקבוצות. למעשה, תהליכי השינוי הנובעים מתרבות מובילים בדרך כלל לשינוי בקבוצת המיעוט ולא בקבוצת הרוב, שהיא בדרך כלל גם הגמונית (Berry, 1997).

שני מודלים עיקריים הוצעו על מנת להסביר תהליכי תרבות, כאשר ההבדל העיקרי בין הגישות הוא ביחס בין תרבות המקור (*Heritage Culture*) לתרבות ההגמונית בסביבה (*Mainstream Culture*). מודלים חד ממדיים (למשל, Gordon, 1964) מניחים, שהתהליך מתרחש לאורך ממד יחיד במהלך הזמן. כלומר, הפרטים העוברים תרבות נתפסים כמשילים מעצמם את מאפייני תרבות המקור תוך רכישת התרבות הדומיננטית. לעומתם, מודלים דו ממדיים (Berry, 1990, 1997) מניחים, שניתן להבין את תהליכי התרבות רק אם מביאים בחשבון את ההתייחסות לתרבות המקור ואת ההתייחסות לתרבות ההגמונית - כבלתי תלויות זו בזו (Ryder, Alden & Paulhus, 2000).

מודל התרבות שנחקר בצורה הנרחבת ביותר הוא המודל הדו-ממדי של ברי (Ryder et al., 2000). על פי מודל זה, עמדות תרבות (*acculturation attitudes*) הן הדרכים שבהן פרט או קבוצה תרבותית מתייחסים אל תרבות אחרת (לרוב התרבות ההגמונית). עמדות אלו הן תוצאה של שילוב בין שני ממדים: הראשון - עד כמה מעוניינת הקבוצה לשמור על תרבותה שלה; השני - עד כמה מעוניינת הקבוצה לרכוש את תרבותה של הקבוצה האחרת (Berry, 1997).

המודל מתאר ארבע אסטרטגיות המשלבות בין הממדים: **הטמעה** (*Assimilation*) - שילוב של רצון לרכוש את התרבות ההגמונית תוך העדר רצון לשמור על התרבות המקורית; **היפרדות** (*Separation*) - ההפוכה להטמעה - שילוב בין רצון לשמור על התרבות המקורית להעדר רצון לרכוש את התרבות ההגמונית; **שילוב** (*Integration*) - הרצון לשמור את התרבות המקורית וגם לרכוש את התרבות ההגמונית; ו**שוליות** (*Marginalization*) - תוצאה של העדר רצון לשמור את התרבות המקורית, אך גם העדר רצון לרכוש את התרבות ההגמונית.

הבדלים מיגדריים בדפוסי תרבות

סקירת ספרות המחקר בנושא ההבדלים בין גברים לנשים בדפוסי תרבות מלמדת על מימצאים שונים, ולעתים אף מנוגדים במסקנותיהם. חלק מהמחקרים שנערכו לא מצאו כלל הבדלים מיגדריים בדפוסי תרבות. דוגמה בולטת לכך ניתן למצוא במחקרים שבחנו קבוצות של סינים באוסטרליה או אינדיאנים בארה"ב (Sonderegger & Barret, 2004; Bryant & LaFromboise, 2005). מחקרים אחרים, אשר מצאו הבדלי מיגדר בדפוסי תרבות, היו מנוגדים במימצאיהם לגבי כיוון הקשר. מחקרים אחדים הצביעו על כך שנשים, יותר מגברים, נוטות לשילוב ולעמדות חיוביות יותר כלפי התרבות המארחת (למשל, מחקרים שנערכו בקרב מוסלמים בבריטניה ובהולנד Ghunam, 1997; Ouarasse & van de Vijver, 2005). לעומתם, מחקרים כמו המחקר לגבי אנגולזים בפורטוגל הצביעו על מגמות הפוכות, שלפיהן הנשים דווקא נטו לעבר תרבות המקור בעוצמה חזקה מהגברים, והיו איטיות בפיתוח הזדהות עם התרבות המארחת (Neto, 2002; Harris & Verven, 1996; Liebkind, 1996; Ghaffarian, 1987).

ייתכן מאוד שממצאי המחקר בנושא אינם עקיבים, משום שהמיגדר הוא משתנה העשוי להשפיע על תהליך התרבות תוך אינטראקציה עם משתנים נוספים. כך, למשל, אטקה וברי (Ataca & Berry, 2002) אשר חקרו את המיעוט התורכי בקנדה, דיווחו על אינטראקציה בין מיגדר לסטטוס חברתי-כלכלי. כלומר, בעוד שבקרב נבדקים ממעמד חברתי-כלכלי גבוה לא נמצאו הבדלים בין המינים בנטיות התרבות, בקרב נבדקים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך נמצאו הבדלים כאלה. נשים נטו פחות מגברים לאמץ אסטרטגיות של שילוב, הטמעה ושוליות ולעומת זאת הן נטו להיפרדות יותר מהגברים. החוקרים מסבירים את הממצא בכך שנשים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך עובדות פחות מחוץ לבית, ולפיכך יש להן פחות הזדמנויות למגע עם התרבות ההגמונית ופחות הזדמנות לרכוש את הכלים (שפה, למשל) ההכרחיים למגע מועיל עם תרבות הרוב.

הסבר אפשרי נוסף לשונות מספקים דיון ודיון (Dion & Dion, 2001), אשר הדגישו בעבודתם את התהליכים שעוברות משפחות המיעוטים במגע עם קבוצת הרוב. תהליכים אלה כוללים משא ומתן מחודש על תפקידים מיגדריים בתוך המשפחה, וביורר תהליך החיברות המסורתי אותו עוברים הילדים, בייחוד הבנות. נראה כי הערכים הנתפסים כחשובים ביותר והנמצאים תחת האיום הגדול ביותר, הם אלה הנוגעים ליחסי משפחה ומסורות. ערכים אלה קשורים בתחומים שבהם הנשים משחקות תפקיד מרכזי. מכאן שככל שגדל הפער בין ערכי החברה ההגמונית וערכי המיעוט שממנו מגיעה המשפחה, כך האיום הנתפס על הערכים הללו גדול יותר. אולם בהקשר של החברה הערבית-מוסלמית התנגשות ערכית זאת עומדת

גם בלב הסוגיה של הלאומיות הערבית (Hijab, 1988). לדברי היג'ב, הסוגיה של מעמד האישה היא מרכזית, שכן ההיצמדות למסורות השמרניות-פטריארכליות נתפסת כרכיב מרכזי ב"נאמנות התרבותית" הערבית וכצעד של התנגדות לקולוניאליזם והאימפריאליזם של מדינות המערב.

נראה כי מתחים אלה, והלחץ הרב המופעל דווקא על נשים לחינוך מסורתי-פטריארכלי (Dasgupta, 1998), מסייעים בהבנת המימצאים המחקריים הבלתי-עקיבים. מצד אחד האיום משפיע על הבנות בכיוון של דחיית הערכים המסורתיים, ומצד שני גם לתוצאה ההפוכה - חיזוק הרכיב המסורתי.

דפוסי תרבות של מוסלמים וערבים בעולם המערבי

ניתן למצוא בספרות מחקרים בודדים שבחנו עמדות תרבות בקרב מיעוטים ערבים או מוסלמים בעולם המערבי. יתרה מכך, ברוב המחקרים שנערכו לא נעשה ניסיון להשוות את דפוסי התרבות של מוסלמים עם מיעוטים אחרים. להלן נסקור בקצרה ממצאים ממחקרים כאלה, אולם חשוב לציין, כי המוסלמים שנבדקו שם הם קבוצה של מהגרים, מה שאינו נכון לגבי הקבוצה במחקר הנוכחי.

במחקרים שנערכו בארה"ב ובאירופה, נמצאו מוסלמים נוטים יותר ממיעוטים אחרים לעמדות בדלניות. כך, למשל, במחקרים שנערכו בארה"ב ושבהם נמצאו הבדלים גדולים בין עמדות תרבות של מהגרים ערבים-מוסלמים לעומת ערבים-נוצרים, התברר שהמוסלמים נטו פחות לאינטגרציה ויותר להיפרדות (Horan, 1996; Faragallah & Schum & Web, 1997). גם במחקרים שנערכו בבריטניה (Ghunam, 1997; Stopes-Roe & Cochrane, 1990), נמצא שמוסלמים (בעיקר פקיסטנים) נטו יותר להיפרדות ופחות לאינטגרציה בהשוואה לסיקים. במחקר נורבגי (Oppedal, Reysamb & Heyerdahl, 2005) נמצא, שמיעוטים מוסלמים (תורכים, מרוקאים, פקיסטנים, סומלים, עיראקים ואיראנים) נטו להעדפה גדולה יותר של תרבות המקור ולהעדפה פחותה של התרבות המארחת מאשר מיעוטים לא מוסלמיים (הודים, דרום אמריקאים, יוגוסלבים, סרי לנקים וויאטנמים).

גונאם (Ghunam, 1997) מתאר את המפגש בין המיעוט המוסלמי לבין החברה ההגמונית (במקרה שלו - החברה האנגלית) כמאופיין בשלושה קשיים עיקריים. הקושי הראשון הוא המפגש בין חברה קולקטיביסטית לבין חברה אינדיבידואליסטית (Triandis, 1989). הקושי השני נוגע בערכים של מעמד האישה בחברה המוסלמית. בחברה זו יש הפרדה גדולה בין המעמד המועדף הניתן לבנים לעומת הבנות, בהשוואה לערכים בחברה המערבית המנסה לעודד שוויון בין המינים. הקושי השלישי נעוץ במידת הדתיות של החברה. בעוד שהחברות

האסיאניות, בייחוד אלו המוסלמיות, הן דתיות, החברה המערבית היא חילונית בעיקרה (Ghunam, 1997).

הפלשתינים אזרחי ישראל

הפלשתינים אזרחי ישראל מהווים מיעוט של ילידי הארץ (כ-20% מאזרחי המדינה). הם חלק מהקהילה הפלשתינית הרחבה יותר שאיתה קבוצת הרוב היהודית בישראל נמצאת בעימות מתמשך. אוכלוסייה זו כוללת רוב מוסלמי (83%) ומיעוטים נוצרי (11%), דרוזי (8%) ואחרים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2003). זוהי קבוצת מיעוט מיוחדת בקרב האוכלוסייה הישראלית, שכן בנוסף להיבט החשוב של יחסי רוב ומיעוט, קבוצה זו תופסת עצמה ונתפסת על ידי הרוב בהיבט של זיקתם לשאלה הפלשתינית ומכאן לסכסוך הישראלי-פלשתיני. בקרב רבים בחברה היהודית-ישראלית קבוצה זו ממוקמת מחוץ לקונסנזוס הלאומי ונתפסת כ"מיעוט עוין" (Bar-Tal & Teichman, 2005). היבט חשוב נוסף הנוגע לקבוצה זו (אשר קשור במידה רבה להיבט הקודם), הוא היותה חשופה לצורות רבות של אפליה, המהווה רכיב חשוב במניעת שילובם המוצלח, מבחינה חברתית וכלכלית, בחברה הישראלית (סמוחה, 2001; Herzog, 2004). מעבר לכך, המפגש בין המיעוט הפלשתיני לבין הרוב היהודי בישראל הוא גם מפגש בין חברה מסורתית-פטריוארכלית בעלת ערכים קולקטיביסטיים לבין חברה הנוטה לערכים מערביים-אינדיבידואליסטיים (Sagy, Orr, Bar-On & Awwad, 2001).

למרות שמודל התרבות מספק מסגרת מושגית לתיאור והבנה של יחסים בין תרבויות בחברות רב-תרבותיות (Berry, 1997; Segall, Looner & Berry, 1998), הפלשתינים אזרחי ישראל נבחנו רק לעתים נדירות באופן שיטתי מבעד ל"עדשה" של דפוסי תרבות. נראה כי הסיבה המרכזית לכך היא שהמודלים הללו נתפסו כפסיכולוגיה של מהגרים (Berry, 1997), בעוד שהפלשתינים אזרחי ישראל אינם מהגרים, ודאי שאינם תופסים את עצמם כאלה, ותהליך התרבות נכפה עליהם.

לאחרונה ניתן למצוא מחקרים מעטים החוקרים את החוויה של הפלשתינים בישראל באמצעות הפרספקטיבה של תאוריית התרבות (Suleiman, 2002). המחקרים (סבית, 2001; Kurman, Eshel & Sbeit, 2005) מצאו בקרב סטודנטים ערבים העדפה ברורה לנטייה להיפרדות, בעוד שהנטייה לשילוב הייתה פחותה בהרבה. היטמעות הייתה האסטרטגיה הפחות מועדפת מכולן. לדברי החוקרים במאמרים אלה, הממצאים היו צפויים לאור התפיסה, שהיטמעות (ונראה שגם שילוב) מבטאת הכחשה של המטרות הלאומיות (El-Haj, 1996) מחקרים אלה לא התייחסו כלל לשאלת ההבדלים המיגדריים בקרב הסטודנטים. בממצאים

שלהם לא נמצא קשר בין עמדות התרבות לבין תפיסות של קבוצת הרוב היהודי. נמצא קשר בין עמדות התרבות למידת המגע החברתי עם הסטודנטים היהודיים (Kurman, Eshel & Sbeit, 2005).

המחקר הנוכחי בחן שאלה זו וניסה לענות עליה במדגם של בני נוער פלשתינים אזרחי ישראל. בהנחה שנשים בחברות פטריארכליות עומדות בפני מערכת לחצים וציפיות השונה מזו של גברים (Herzog, 2004), שיערנו כי יימצאו הבדלים מובהקים בין בנות לבנים ביחס לאסטרטגיות התרבות שלהם (Dion & Dion, 2002; Phinney & Flores, 2002).

השערות המחקר

מטרת המחקר הייתה לבחון דפוסי תרבות בקרב נוער פלשתיני בישראל. המאמר הנוכחי מתייחס באופן ספציפי להיבט המיגדרי. כלומר, המאמר בוחן הבדלים בין בנים ובנות, הן מוסלמים והן נוצרים, ואת האינטראקציה האפשרית בין משתנה הדת למיגדר. הסקירה הספרותית מצביעה על כך שהמימצאים המתייחסים למיגדר מאפשרים לשער השערה חד כיוונית ברמת ביטחון גבוהה. אולם מעבר לכך נראה, כי המימצא העקיב הבולט הוא שנשים בקבוצות מוסלמיות בחברות מערביות נוטות יותר לעמדות אינטגרטיביות. לפיכך שיערנו גם במחקר זה, כי בנות ייטו יותר מהבנים לעמדות של אינטגרציה עם תרבות הרוב. סקירת המחקרים הובילה אותנו גם לשער כי בקרב המוסלמים, יותר מאשר בקרב הנוצרים, תימצא נטייה להעדפה של נטייה בדלנית.

שיטה

מדגם

המחקר נערך בקרב מדגם של 348 בני נוער פלשתינים אזרחי ישראל, תלמידי תיכון, בכיתות י' וכיתות י"ב, מתוכם 248 היו מוסלמים ו-100 נוצרים. בקרב המוסלמים, 175 משתתפים היו בנות (70%) ו-73 היו בנים (30%); 100 היו תלמידי כיתה י"ב (40%) ו-147 תלמידי כיתות י' (40%). בקרב הנוצרים 51 משתתפים היו בנות (51%) ו-49 היו בנים (49%); 52 היו תלמידי כיתה י"ב (52%) ו-48 תלמידי כיתות י' (48%). המדובר במדגם נוחות, והוא נערך בבתי ספר שהסכימו להשתתף במחקר. עם זאת, יש ייצוג במדגם לאזורים השונים בישראל.

תהליך

המחקר נערך כחלק ממחקר מקיף וארוך טווח (Sagy & Adwan, 2006) בבתי-ספר תיכוניים פלשתינים וישראליים, במגזרים הממלכתי, הממ"ד והערבי. מאמר זה מתבסס

על נתונים מהמגזר הערבי בישראל בלבד. הנתונים נאספו ב-6 בתי ספר (1 בדרום, 1 במרכז ו-4 בצפון). התלמידים התבקשו לענות לשאלון שכלל כ-200 פריטים, אשר עסקו במודעות היסטורית ופוליטית של בני נוער ישראליים ושל בני נוער פלשתיניים. השאלונים מולאו בכיתות, וניתן זמן של שעה אקדמית לצורך המטלה. השאלונים הועברו על ידי הכותב הראשון של עבודה זו ועוזרי מחקר נוספים שהוכשרו לכך, דוברי עברית וערבית. התלמידים התבקשו לענות באופן אנונימי והובטחה סודיות הממצאים. השאלון הועבר בגרסה עברית לתלמידים היהודיים (והערבים שרצו בכך) ובערבית לתלמידים הערביים. הנתונים נאספו בחודשים אוקטובר 2004 עד ינואר 2005. בתקופה זו נפטר יאסר ערפאת (ראש הרשות הפלשתינית), והסתמנה רגיעה יחסית במאבק הפלשתיני-ישראלי.

כלים

שאלון התרבות כלל 10 פריטים, מתוכם 5 פריטים המודדים יחס אל הרוב ההגמוני ("אני נהנה מבידור [סרטים, מוזיקה] ישראליים") ו-5 פריטים המודדים יחס אל תרבות המקור ("אני נהנה מבידור [סרטים, מוזיקה] בשפת האם שלי"). השאלון נבנה לצורך המחקר תוך התבססות על שאלונים דומים כדוגמת ARSMA-II (Cuellar, Arnold & Maldonado, 1995) וה-VIA (Ryder et al., 2000). השאלון נבנה בסגנון ליקרט, כאשר סולם התשובות נע בין 1 ("לא מסכים כלל") ועד 5 ("מסכים מאוד"), תוך התייחסות להיבטים התנהגותיים של התרבות, כגון שפה והתחברויות חברתיות (Kim & Abreu, 2001; Zane & Mak, 2003). השאלון מאפשר ליצור מדד לכל ממד (יחס לתרבות המקור ויחס לתרבות ההגמונית) ושילוב של שני המדדים (גבוה/נמוך) מאפשר לסווג את הנבדקים לפי אסטרטגיות התרבות. שאלה אחרת שנעשה בה שימוש במהלך ניתוח הנתונים הייתה מידת הדתיות (השאלה "מהי חשיבות הדת בעיניך?"), כאשר סולם התשובות לשאלה זו נע בין 1 "בכלל לא חשובה" ועד 5 "חשובה מאוד".

תוצאות

תוקף ומהימנות

בשלב ראשון נערך ניתוח גורמים (PCA) לשאלון התרבות תוך שימוש ברוטציה מסוג PROMAX, המאפשרת מיתאם בין גורמים. לוח מס' 1 שלהלן מציג את התוצאות של ניתוח הגורמים.

לוח מס' 1 - ניתוח גורמים של שאלון התרבות

גורם 2	גורם 1	פריט	
0.140	0.783	הייתי רוצה בעתיד להתחתן עם ערבי	(1)
0.158	0.770	אני נהנה/ת מבידור (סרטים, מוסיקה) בערבית	(2)
-0.053	0.799	אשמח בעתיד לגור בשכנות לערבים	(3)
-0.019	0.755	הייתי רוצה שיהיו לי יותר חברים ערבים	(4)
-0.132	0.670	אני מעדיף/ה לדבר ערבית	(5)
0.379	-0.390	הייתי רוצה בעתיד להתחתן עם יהודי	(6)
0.810	0.080	אני נהנה מבידור (סרטים, מוסיקה) בעברית	(7)
0.699	-0.213	אשמח לגור בעתיד בשכנות ליהודים	(8)
0.867	0.093	הייתי רוצה שיהיו לי יותר חברים מקרב היהודים	(9)
0.788	0.096	אני מעדיף/ה לדבר עברית	(10)
18.76%	39.27%	שונות מוסברת	
0.80	0.81	אלפא קרוונבך	

ניתוח הגורמים מצביע על קיומם של שני גורמים יציבים: הגורם הראשון הוא היחס כלפי התרבות המקורית (ערבית-פלשתינית), ואילו הגורם השני הוא היחס כלפי התרבות ההגמונית (יהודית-ישראלית). סה"כ השונות המוסברת שנמצאה היא 58%. הפריטים נמצאו טעונים בגורמים שבהם הם היו אמורים להיות טעונים (פרט לפריט השישי, שנמצא טעון בשני הגורמים במידה כמעט שווה, אך באופן שונה בכל גורם - באופן שלילי בגורם הראשון ובאופן חיובי בגורם השני). המהימנות של המדדים נמצאה טובה אף היא. נמצא מיתאם שלילי מובהק בין שני הגורמים, $(r = -.35)$, אך לא מספיק חזק על מנת להפוך את המודל לחד-ממדי. התוצאות מצביעות אפוא על כך שהמבנה הדו-גורמי נשמר והמדדים מהימנים, ומשום כך המדדים נוצרו על ידי מיצוע הפריטים בכל ממד. הסיווג לסגנונות תרבות התאפשר על ידי שימוש בנקודת האמצע בכל מדד (כך, למשל, נבדק-משתתף אשר ציונו בשני המדדים היה גבוה מ-3, סווג כנוטה לאינטגרציה).

היחס אל תרבות המקור

על מנת לבחון את ההבדלים בין הקבוצות נערך ניתוח שונות דו-גורמי (Anova), כאשר המין והדת משמשים כמשתנים בלתי תלויים, והיחס אל תרבות המקור משמש כמשתנה תלוי. לוח מס' 2 שלהלן מתאר את הניתוח הזה, המצביע על כך ששני הגורמים העיקריים מובהקים סטטיסטית, ואילו גורם האינטראקציה אינו מובהק. באופן יותר ספציפי נמצא, שבנות נוטות להעדיף את תרבות המקור יותר מאשר בנים ($F(1,340) = 27.300; p < .000$), בנוסף, נמצא שמוסלמים נוטים להעדיף את תרבות המקור יותר מאשר נוצרים ($\eta^2 = .074$). כאמור, אפקט האינטראקציה לא נמצא מובהק ($F(1,340) = 14.039; p < .000; \eta^2 = .040$). סטטיסטית ($F(1,340) = 0.41; n.s.$) מימצאים אלה עומדים בכיוון מנוגד להשערה ביחס להבדלים בין בנים ובנות, ותואמים את ההשערה ביחס להבדלים בין מוסלמים ונוצרים.

לוח מס' 2 - הבדלים בין בנים לבנות לפי קבוצה דתית לגבי מימדי תרבות

בנות		בנים			
נוצרים	מוסלמים	נוצרים	מוסלמים		
3.87	4.26	3.37	3.72	M	היחס לתרבות המקור
0.86	0.70	0.91	0.96	SD	
49	171	51	73	N	
2.67	2.24	2.95	2.74	M	היחס לתרבות ההגמונית
0.87	0.84	0.85	1.02	SD	
49	171	51	73	N	

היחס אל התרבות ההגמונית

על מנת לבחון את ההבדלים בין הקבוצות נערך ניתוח שונות דו-גורמי (Anova) נוסף, שבו המין והדת משמשים כמשתנים בלתי תלויים, והיחס אל התרבות ההגמונית משמש כמשתנה תלוי. לוח מס' 2 לעיל מתאר את הניתוח המצביע על כך. שני הגורמים העיקריים מובהקים סטטיסטית, ואילו גורם האינטראקציה אינו מובהק סטטיסטית. באופן ספציפי יותר נמצא, שבנות נוטות להעדיף את התרבות ההגמונית פחות מאשר

בנים $(F(1,340) = 13.280; p < .000; \eta^2 = .038)$. כן נמצא שמוסלמים נוטים פחות מנוצרים להעדיף את תרבות ההגמונית $(F(1,340) = 9.016; p < .01; \eta^2 = .026)$. גם במקרה זה אפקט האינטראקציה לא נמצא מובהק סטטיסטית $(F(1,340) = 1.062; n.s.)$. מימצאים אלה עומדים בניגוד להשערה לגבי ההבדלים בין בנים ובנות, ותואמים את ההשערה ביחס להבדלים בין מוסלמים לנוצרים.

עמדות תרבות

יצירת המדדים אפשרה לנו ניתוח וסיווג של המשיבים לפי עמדות התרבות. לוח מס' 3 שלהלן מציג את עמדות התרבות בכל קבוצה דתית ולפי מין.

לוח מס' 3 - עמדות תרבות לפי מין וקבוצה דתית

שוליות	היפרדות	שילוב	הטמעה		
17.8%	46.6%	24.7%	11.0%	בנים	מוסלמים
5.3%	78.4%	13.5%	2.9%	בנות	
9%	68.9%	16.8%	5.3%	סה"כ	
25.5%	33.3%	23.5%	17.6%	בנים	נוצרים
10.2%	59.2%	18.4%	12.2%	בנות	
18.0%	46.0%	21.0%	15.0%	סה"כ	

ניתוח ה- χ^2 בריבוע, שנעשה בהצלחה שבין דת ועמדת תרבות, מצביע על כך שההבדלים בין הקבוצות מובהקים סטטיסטית $(\chi^2(3) = 19.723; p < .000)$, כאשר מדד V של קרמר נמצא שווה ל-0.239. התמונה בקרב המוסלמים אחידה יחסית - כמעט 70% מעדיפים היפרדות, 17% מעדיפים שילוב, מעטים מעדיפים שוליות, ומעטים אף יותר הטמעה. בקרב הנוצרים פחות מ-50% מעדיפים היפרדות, כאשר השאר מתפלגים באופן די דומה בין הגישות האחרות. ניתוחי χ^2 שנערכו בתוך כל קבוצת דת מצביעים על הבדלים מובהקים סטטיסטית לפי מין. בקרב המוסלמים $(\chi^2(3) = 26.461; p < .000)$ נמצא, שהבנות נוטות כמעט לגמרי להיפרדות (כמעט 80%), בקרב הבנים לעומת זאת נמצא מגמות מגוונות יותר: אמנם ההיפרדות נמצאה כחזקה ביותר (קצת פחות מ-50%), אבל נמצאו גם קבוצות לא קטנות אשר נקטו אסטרטגיות של שילוב ושוליות. מדד V של קרמר נמצא שווה ל-0.329, דבר

המצביע על אפקט בינוני לפי הקריטריונים של כהן (Cohen, 1988). בקרב הנוצרים ($\chi^2(3) = 7.678; p < .053$) נמצאו מגמות דומות, אם כי מתונות יותר. בקרב הבנות מגיע שיעור המעדיפות גישה של היפרדות עד כמעט 60%, לעומת שלישי בלבד בקרב הבנים אשר מעדיפים גישה זו. במקרה זה, מדד V של קרמר נמצא שווה ל-0.277. למעשה, בקרב הבנים הנוצרים נמצאה התמונה המגוונת ביותר - כולל רבע מכלל המשיבים אשר מעדיפים שוליות.

האם מקור ההבדלים בין הקבוצות הוא ברמת הדתיות?

הניתוחים הבאים כוונו לבחון את האפשרות, שמידת דתיות שונה בקרב הקבוצות עשויה להסביר את ההבדלים שנמצאו בין גישות התרבות של בנים לעומת בנות, מוסלמים לעומת נוצרים. ניתוח שונות דו-גורמי, כאשר מין ודת משמשים משתנים בלתי תלויים ומידת הדתיות כמשתנה תלוי, אכן מצביע על הבדלים בין הקבוצות במידת הדתיות. הבנות, יותר מן הבנים, נטו לתפוס את הדת כחשובה ($F(1,337) = 5.615; p < .05; \eta^2 = .016$) והקבוצה המוסלמית נטתה לתפוס את הדת כחשובה יותר מן הקבוצה הנוצרית ($F(1,337) = 10.158; p < .000$). אולם הקשר בין מידת הדתיות והנטייה כלפי תרבות המקור היה חלש יחסית ($\eta^2 = .029$). אולם הקשר בין מידת הדתיות ליחס כלפי התרבות ההגמונית היה אף יותר חלש ($r = .25; p < .000$), והקשר בין מידת הדתיות ליחס כלפי התרבות ההגמונית היה אף יותר חלש ($r = .12; p < .033$).

ערכנו עוד שני ניתוחי שונות תלת-גורמיים, שבהם מין, דת ומידת דתיות (הפריט של חשיבות הדת כאשר הוא נחתך לנמוך, ציונים 1-3 לעומת גבוה - 4-5) משמשים כמשתנים בלתי תלויים. בניתוח אחד שימשה ההעדפה לתרבות המקור כמשתנה התלוי, ובניתוח השני שימשה ההעדפה לתרבות הרוב כמשתנה תלוי. הניתוחים הצביעו על אפקט מובהק למידת הדתיות בניתוח הראשון, כאשר המשתנה התלוי היה היחס כלפי תרבות המקור ($F(1,323) = 10.743; p < .000; \eta^2 = .032$). האפקט לא היה מובהק, כאשר המשתנה התלוי היה היחס כלפי התרבות ההגמונית ($F(1,329) = 0.373; n.s.$). בשני ניתוחים אלה לא נמצאה אינטראקציה בין מידת הדתיות לבין המשתנים האחרים. נתונים אלה מראים, כי ההשפעה של מידת הדתיות על דפוסי התרבות רחוקה משמש הסבר לממצאים במחקר זה.

האם ההבדלים בין הקבוצות נובעים מהטיה בבחירת הפריטים?

הניתוח שלהלן כוון לבחינת האפשרות, שהטיה בבחירת הפריטים יכולה להסביר את ההבדלים שנמצאו בין הקבוצות בדפוסי התרבות שלהם. לצורך כך נותח כל פריט בנפרד. מניתוח זה עלה, שאכן יש שוני בין הפריטים. נמצא שהפער הנמוך ביותר בין נשים וגברים

(18%) קיים בסוגיית החברים, לעומת הפער הגבוה ביותר (31%) שנמצא בשאלת אמצעי הבידור. אולם, למרות ההבדלים באחוזי הפער, כיוון ההבדל נמצא זהה בכל הפריטים (בשאלת "החברים" ביטאו 48% מהבנות דפוס של היפרדות, לעומת 30% בלבד בקרב הבנים; בשאלת "אמצעי הבידור" ביטאו 57% מהבנות דפוס של היפרדות לעומת 25% בלבד בקרב הבנים). ניתן להסיק מכאן שההבדלים בין הקבוצות אינם נובעים מהטיה אפשרית בבחירת הפריטים לשאלון.

דיון

מטרת המחקר הייתה לבחון את תהליכי התרבות בקרב פלשתינים אזרחי ישראל, מתוך התמקדות בשאלת ההבדלים המיגדריים. לגבי המדגם כולו, התוצאות במחקר מצביעות על כך שרוב הנבדקים (כ-60%) העדיפו אסטרטגיה של היפרדות כדרך התמודדות עם הדילמה של יחסי רוב-מיעוט. רק מיעוט קטן (כ-18%) בחר באסטרטגיה של שילוב, ואחוזים מועטים עוד יותר נקטו גישות של הטמעה או שוליות. מימצאים אלה, המלמדים על העדפה ברורה של אסטרטגית ההיפרדות, נמצאה בקרב כל הקבוצות: בנים, בנות, מוסלמים ונוצרים. התוצאות תומכות גם במימצאים קודמים לגבי דפוסי התרבות של הפלשתינים אזרחי ישראל (Kurman, Eshel & Sbeit, 2005), ובטענות חוקרים שונים כי הרכיב הפלשתיני בזהותם של הפלשתינים אזרחי ישראל חזק ועמוק הרבה יותר מהרכיב הישראלי (Suleiman & Beit-Hallahmi, 1997; Rouhana, 1997).

אולם מעבר לדמיון בין הקבוצות בבחירת אסטרטגיית ההיפרדות המועדפת, ההבדלים הברורים בין בנים לבנות שנמצאו במחקר הם בולטים במיוחד. ההבדל המיגדרי נמצא לא רק בקרב המוסלמים אלא גם בקבוצת הנוצרים. כלומר, הבנות הפלשתיניות, הרבה יותר מאשר הבנים, נטו לאמץ אסטרטגיה של היפרדות. הן נקטו העדפה ברורה של תרבות המקור שלהן תוך ניסיון להימנע מקרבה לתרבות הרוב היהודי. מימצא זה עומד בכיוון מנוגד להשערת המיגדר האפריורית, שלפיה בנות מוסלמיות, במפגש עם חברה מערבית, ייטו לאינטגרציה במידה רבה יותר מאשר בנים. השערה זו, שלא קיבלה אישוש במימצאי המחקר, התבססה כזכור על מימצאי מחקרים, שנערכו בקרב מיעוטים מוסלמים באירופה, שבהם נמצא דפוס זה (Ghunam, 1997; Ouarasse & van de Vijver, 2005).

ההבדל בין המימצאים במחקר הנוכחי למחקרים האחרים שנערכו בקרב המוסלמים באירופה (Ghunam, 1997; Ouarasse & van de Vijver, 2005) ראוי לציון. גם במחקרים הללו וגם במחקר הנוכחי מדובר במפגש של תרבות מוסלמית-ערבית-קולקטיביסטית עם תרבויות מערביות-אינדיבידואליסטיות (Sagy, Or, Bar-On & Awwad, 2001). משום

כך שיערנו דפוס דומה של סגנונות תרבות בשני ההקשרים. אולם התוצאות מצביעות על כיוונית שונה. בעוד שבמדגמים בקרב המוסלמים באירופה נטו הנשים להעדיף אסטרטגיה של שילוב במידה רבה יותר מאשר גברים, במדגם שלנו נמצאה מגמה הפוכה.

כיצד ניתן להסביר תוצאות מובהקות אלה? להלן ננסה להעלות מספר הסברים אפשריים למימצאים הן על רקע תיאורטי והן על רקע מתודולוגי.

ההסבר הראשוני המתבקש לכך הוא זה המתייחס להקשר התרבותי. בקרב חוקרים מקובל להעריך שהערכים הנתפסים כחשובים ביותר והנמצאים תחת האיום הגדול ביותר, הם אלה הנוגעים ליחסי משפחה ומסורות (Dion & Dion, 2001). משום כך נראה כי הבנות הפלשתיניות נענות לאיסורי החברה, ומבטאות באסטרטגיית התרבות שלהן היצמדות לכללי החיים הברורים של החברה שבה הן חיות; מכאן גם הפער המיגדרי. המחקר בחברה הערבית, בייחוד זו המוסלמית, מצביע על כך שהמעמד המועדף שניתן לגברים משמעו חופש פעולה רחב יותר, המאפשר להם להתקרב לחברה המערבית, בלי לחוש מאוימים בשל כך על ידי החברה שבה הם חיים (Herzog, 2004). לגבי הנשים - המצב שונה. לגבי אישה ערבית-ישראלית, התקרבות אל החברה היהודית משמעה איום הנובע מחוסר הסובלנות של חברתה כלפי סממנים של "חופש" בקרב הבנות. החופש לאפשר לבת להסתובב לבדה בשעות החשיכה, למשל, עלול להביא להתנהגות הנתפסת בעיני החברה הערבית המסורתית כהפקרות מינית (Herzog, 2004). התקרבות הבנות אל החברה היהודית עלולה להיתפס כמאיימת יותר על ערכי המשפחה הערבית-מוסלמית ועלולה להעיד על חוסר "נאמנות תרבותית" (Hijab, 1988).

הסבר נוסף המתייחס להקשר התרבותי, עשוי להיות קשור לרמות החשיפה השונות של קבוצת המיעוט לחברת הרוב. הסבר זה הציעו אטקה וברי (Ataca & Berry, 2002) במחקר קנדי, בניסיון להבין מימצאים דומים שלפיהם הנשים נקטו דפוס בדלני יותר. החוקרים הסבירו את המימצאים בכך, שהגברים חשופים יותר לחברת הרוב, ואילו הנשים אינן חשופות באותה מידה. אולם במחקר הקנדי הנזכר לעיל, שנערך במדגם של זוגות נשואים ממוצא תורכי, הייתה אוכלוסיית המחקר מבוגרת (ממוצע הגיל היה 42) ו"החשיפה" שאליה התייחסו אטקה וברי הייתה העבודה מחוץ לבית. בשונה מהמחקר הקנדי, במחקר הנוכחי האוכלוסייה היא של תלמידי בתי"ס תיכוניים, שבהם הבנים והבנות לומדים יחדיו. עם זאת, עדיין ייתכן שמידת החשיפה לחברה היהודית היא שונה. כך ייתכן שהבנים מקבלים את החופש לצאת ולבלות באזורי הבילוי שבהם הם נחשפים יותר לבני נוער יהודיים. כאמור, חופש זה אינו ניתן באותה מידה לבנות (אבו בקר, 1998; Herzog, 2004).

לעומת שני ההסברים הקודמים, הקונטקסטואליים-תרבותיים באופיים, ההסבר השלישי

המוצע במאמר זה הוא פסיכולוגי-אוניברסלי, ונעוץ בייחוס אפיונים מיגדריים נבדלים. במחקר רחב היקף (למעלה מ-23,000 נבדקים מ-26 תרבויות) על הבדלי אישיות בין נשים וגברים, נמצא, למשל, שנשים נוטות יותר מגברים להיות בעלות תכונות קשורות בקונפורמיות ובאמפתיה (Costa, Terraciano & McRae, 2001). תכונות אלו קשורות גם ברמת הזדהות חזקה יותר עם החברה הסובבת אותן. ייתכן שהבנות הפלשתיניות, יותר מן הבנים, גילו הזדהות עם חברת המקור שלהן, זו הפלשתינית, הן במובנה הצר כמיעוט בישראל והן במובן הרחב יותר שלה, הכולל גם את הפלשתינים בשטחים הכבושים ובשטחי הרשות הפלשתינית. הזדהות זו עשויה לבוא לידי ביטוי ברתיעה של הבנות הפלשתיניות מהתקרבות אל החברה היהודית, המצויה בעימות עיקש עם זו הפלשתינית.

בשונה מהשערת ההבדל המיגדרי, אשר לא אוששה, המימצא לגבי ההבדלים בין הדתות, כלומר בין בנות נוצריות למוסלמיות, תואם את השערות הכותבים של מאמר זה. הפער המיגדרי נמצא בעוצמה חזקה יותר בקרב מוסלמים ופחות בקרב נוצרים. ייתכן שההבדלים במימצאים בין הבנות הנוצריות למוסלמיות נובע מתפיסת האיום השונה בחברות שלהן. מכיוון שהחברה הנוצרית-ערבית סובלנית הרבה יותר לחופש של נשים מאשר זו המוסלמית (Herzog, 2004; אבו-בקר, 1998), נראה שלנערות הנוצריות יש חופש גדול יותר מאשר לאלו המוסלמיות להביע עמדות של היטמעות בחברה היהודית. הסבר אפשרי אחר להבדלים אלה הוא ב"חוזים" השונים שיוצרות נשים פלשתיניות, מוסלמיות ונוצריות, עם הרוב הדומיננטי היהודי והגברי. אל מול הדיכוי של הרוב הדומיננטי, לא כל הנשים בוחרות בהתנגדות וחלק אף יוצרות חוזה עם ההגמוניה. לפי הסבר זה, הנשים הנוצריות יוצרות "חוזה" נפרד, שלפיו הן מתקרבות יותר אל הרוב הדומיננטי מתוך רצון לנצל את המצב ככל האפשר לטובתן (Sa'ar, 2005).

מימצאים אלה תואמים מחקרים בארה"ב (Horan, 1996; Faragallah, Schum & Web, 1997), בריטניה (Stopes-Roe & Cochrane, 1990; Ghunam, 1997) ונורווגיה (Oppedal, Reysamb & Heyerdahl, 2005), אשר הציבעו בעקיבות על כך, שהמפגש עם החברות המערביות קשה לקהילות המוסלמיות בהשוואה לקהילות דתיות אחרות. ראוי לציון שבמחקרים אלה קבוצות הרוב הן בעלות מסורת ותרבות נוצרית, בעוד שבמחקר הנוכחי קבוצת הרוב היא יהודית. למרות זאת, התוצאות מלמדות על כיוון זהה. נראה שככל שהפער בין ערכי החברה ההגמונית והערכים של המיעוט הוא גדול יותר, הוא נתפס כמאיים יותר. התוצאה יכולה להיות נטייה חזקה יותר להסתגרות בקרב המיעוט. נראה שהמרחק הערכי בין מגזרים רחבים בחברה המוסלמית לחברה המערבית הוא גדול מזה של קהילות דתיות אחרות (Kepel, 2004) ייתכן שמרחק זה יש בו כדי להסביר את ההבדלים בין הבנות הנוצריות לבנות המוסלמיות גם במקרה הישראלי.

בנוסף להסברים התיאורטיים, ייתכן שהמימצאים נובעים מהמתודולוגיה שבה נעשה שימוש במחקר הנוכחי. ראשית, המימצאים במחקר זה מבוססים על כלי מדידה יחיד. אמנם כלי מדידה זה עומד בסטנדרטים מקובלים של תוקף ומהימנות, אך עדיין ייתכן שאין די בו על מנת להכיל את מלוא הטווח של דפוסי התרבות. שנית, ייתכן שנוצרה הטיה בבחירת הפריטים ששימשו את החוקרים בשאלון התרבות. בחירה של תחומים אחרים לשאלון זה (למשל, תחומים הקשורים בהעדפה לסוגי מאכלים שונים או שאלה כגון "בעתיד, אם וכאשר תהיה הורה לילדה, האם תאפשר לה להתחבר עם יהודים?") הייתה עשויה להניב תוצאות אחרות. אולם כנגד טיעון זה ניתן להביא את התוצאות של בחינת התגובה לפריטים השונים בשאלון, שמהן עולה שהפער המיגדרי נמצא בכל הפריטים ובעוצמה דומה. בנוסף, ייתכן שההבדל בין המינים נובע מכך שהתלמידים מילאו את השאלונים באופן קבוצתי. אופן העברה כזה מאפשר ביתר חוזק תגובות של רצייה חברתית, אשר ייתכן שבלטה יותר בקרב הבנות במדגם הנוכחי. עם זאת, יצוין שבמחקרים שונים שנערכו לשם תיקוף מדדי רצייה חברתית, ושבהם נבחנו הבדלים בין המינים, לא נמצאו הבדלים כאלה (Loo & Thorpe, 2000; Loo & Loewen, 2004).

לסיכום, מימצאי המחקר מצביעים על הבדלים משמעותיים וברורים בין דפוסי התרבות של נערים ונערות פלשתינים אזרחי ישראל. מימצאים אלה ניתנים להבנה הן על רקע תרבות הדת המוסלמית והשפעתה הדיפרנציאלית על בנים ובנות והן על בסיס תיאוריות אוניברסליות המייחסות הבדלים מיגדריים ברמת ההזדהות עם חברת המקור. מעבר לכך, אין ספק כי מימצאים אלה ראויים לבחינה נוספת ושיטתית בקרב אוכלוסיות וקבוצות גיל שונות ובעזרת כלי מחקר נוספים.

מקורות

- אבו-בקר, ח. (1998). *בדרך לא סלולה*. ירושלים: ון-ליר.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2003). דו"ח שנתי.
- סבית, ח'ליל (2001). *הקשר בין אסטרטגיות התרבות, הגישה כלפי קבוצת הרוב ותפיסת יחס קבוצת הרוב לבין הסתגלות של סטודנטים ערבים לאוניברסיטה*. עבודת גמר לקבלת התואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה.
- סמוחה, ס. (2001). יחסים בין יהודים וערבים בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. בתוך א. יער וז. שביט (עורכים). *מגמות בחברה הישראלית*. תל-אביב: הוצאת האוניברסיטה הפתוחה.

- Ataca, B. & Berry, J.W. (2002). Psychological, sociocultural and marital adaptation of Turkish immigrant couples in Canada. *International Journal of Psychology*, 37 (1), 13-26.
- Bar-Tal, D. & Teichman, Y. (2005). *Stereotypes and prejudice in conflict: Representations of Arabs in Israeli Jewish society*. New York, NY, US: Cambridge University Press
- Berry, J.W. (1990). Psychology of acculturation: understanding individuals moving between cultures. In R.W. Brislin (Ed.). *Applied cross-cultural psychology* (pp. 232-253). California, Newbury Park: Sage.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: an International Review*, 46 (1), 5-34.
- Berry, J.W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57 (3), 615-631.
- Bryant, A. & LaFromboise, T.D. (2005). The racial identity and cultural orientation of Lumbee American Indian high school students. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 11 (1), 82-89.
- Chun, K.M., Organista, P.B. & Marin, G. (2003). *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioural sciences* (2nd edition). New York: Academic Press.
- Costa, P.T., Terraciano, A. & McCrae, R.R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: Robust and surprising findings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81 (2), 322-331.
- Cuellar, I., Arnold, B. & Maldonado, R. (1995). Acculturation rating scale for Mexican Americans -II: A revision of the original ARSMA scale. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 17, 275-304.
- Dasgupta, S.D. (1998). Gender roles and cultural continuity in the Asian Indian immigrant community in the US. *Sex Roles*, 38, 953-974.
- Dion, K.K. & Dion, K.L. (2001). Gender and cultural adaptation in immigrant families. *Journal of Social Issues*, 57 (3), 511-521.

- El-Haj, M. (1996). *Jewish-Arab encounter at the University of Haifa*.
Unpublished manuscript. University of Haifa, Israel.
- Faragallah, M.H., Schum, W.R. & Web, F.J. (1997). Acculturation of Arab-American immigrants: An exploratory study. *Journal of Comparative Family Studies*, 28, 182-203.
- Ghaffarian, S. (1987). The acculturation of Iranians in the United States. *Journal of Social Psychology*, 127, 565-571.
- Gordon, M.M. (1964). *Assimilation in American life*. New York: Oxford University Press.
- Ghunam, P.A.S. (1997). Assimilation or Integration? A study of Asian adolescents. *Educational Research*, 39, 23-35.
- Harris, A.C. & Verven, R. (1996). The Greek-American acculturation scale: development and validity. *Psychological Reports*, 78, 599-610.
- Herzog, H. (2004). 'Both and Arab and a Woman': Gendered, racialised experiences of female Palestinian citizens of Israel. *Social Identities*, 10 (1), 53-82.
- Hijab, N. (1988). *Womanpower: The Arab debate on women at work*.
Cambridge: Cambridge University Press.
- Horan, A.E. (1996). Arab-American communities and their acculturation into the American culture and society. *Dissertation Abstracts International, Section A: Humanities and Social Sciences*, 57, 2684.
- Kepel, G. (2004). *The war for Muslim minds*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Kim, B.S.K. & Abreu, J.M. (2001). Acculturation measurement: Theory, current instruments, and future directions. In J.G. Ponteroto, J.M. Casas & L.A. Suzuki (Eds), *Handbook of multicultural counseling* (2ed). Thousand Oaks: Sage.
- Kurman, J., Eshel, Y. & Sbeit, K. (2005). Acculturation attitudes, perceived attitudes of the majority, and the adjustment of Israeli-Arab and Jewish-Ethiopian students to an Israeli University. *Journal of Social Psychology*, 145 (5), 593-612.

- Liebkind, K. (1996). Acculturation and stress: Vietnamese refugees in Finland. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 161-180.
- Loo, R. & Thorpe, K. (2000). Confirmatory factor analyses of scores of the full and short versions of the Marlowe-Crowne Social Desirability scale. *Journal of Social Psychology*, 140 (5), 628-635.
- Loo, R. & Loewen, P. (2004). Confirmatory factor analyses of scores from full and short versions of the Marlowe-Crowne Social Desirability scale. *Journal of Applied Social Psychology*, 34 (11), 2343-2352.
- Neto, F. (2002). Acculturation strategies among adolescents from immigrant families in Portugal. *International Journal of Intercultural Relations*, 26, 17-38.
- Phinney, J.S., & Flores, J. (2002). "Unpackaging" acculturation: Aspects of acculturation as predictors of traditional sex role attitudes. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(3), 320-331.
- Piontkowski, U., Florack, A., Hoelker, P. & Obdrzalek, P. (2000). Predicting acculturation attitudes of dominant and non-dominant groups. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 1-26.
- Oppedal, B., Reysamb, E. & Heyerdahl, S. (2005). Ethnic group, acculturation, and psychiatric problems in young immigrants. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46 (6), 646-660.
- Ouarasse, O.A. & van de Vijver, F.J.R (2005). The role of demographic variables and acculturation attitudes in predicting sociocultural and psychological adaptation in Moroccans in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 251-272.
- Redfield, R., Linton, R. & Paulus, D., (1936). Memorandum on the study of acculturation. *American Anthropologist*, 38, 149-152.
- Rouhana, N. (1997). *Palestinian citizens in an ethnic Jewish state: Identities in conflict*. New Haven: Yale University Press.
- Ryder, A.G., Alden, L.E. & Paulhus, D.L. (2000). Is acculturation undimensional or bidimensional? A head-to-head comparison in the prediction of personality, self-identity and adjustment. *Journal of Personality and*

- Social Psychology*, 79 (1), 49-65.
- Sa'ar, A. (2005). Postcolonial feminism, the politics of identification, and the liberal bargain. *Gender & Society*, 19 (5), 680-700
- Sagy, S. & Adwan, S. (2006). Hope in times of threat: The case of Israeli and Palestinian youth. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76 (1), 128 -133.
- Sagy, S., Orr, E., Bar-On, D. & Awwad, E. (2001). Individualism and collectivism in two conflicted societies: Comparing Israeli-Jewish and Palestinian-Arab high school students. *Youth and Society*, 33 (1), 3-30.
- Segall, M.H., Looner, W.J. & Berry, J.W. (1998). Cross-Cultural Psychology as a scholarly discipline: On the flowering of culture in behavioral research. *American Psychologist*, 53 (10), 1101-1110.
- Sonderegger, R. & Barrett, P.M. (2004). Patterns of cultural adjustment among young migrants to Australia. *Journal of Child and Family Studies*, 13, 341-356.
- Stopes-Roe, M. & Cochrane, R. (1990). *Citizens of this country: The Asian-British*. Clavedon, Avon: Multilingual Matters.
- Suleiman, R. (2002). Perception of the minority's collective identity and voting behavior: The case of the Palestinians in Israel. *Journal of Social Psychology*, 142 (6), 753-766.
- Suleiman, R. & Beit-Hallahmi, B. (1997). National and civic identities of Palestinians in Israel. *Journal of Social Psychology*, 137 (2), 219-228.
- Triandis, H.C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96, 506-520.
- Zane, N. & Mak, W. (2003). Major approaches to the measurement of Acculturation among ethnic minority populations: A content analysis and an alternative empirical strategy. In K.M. Chun, P.B. Organista & G. Marin (Eds.). *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research* (pp. 39-60). Washington, DC: American Psychological Association.

הערות

¹מאמר זה מבוסס על עבודת הדוקטורט של אריאל איילון, בהנחיית פרופ' שפרה שגיא מהמחלקה לחינוך, אוניברסיטת בן גוריון בנגב